

İmam Beyhakî ve Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr'i

Atmaca, Veli. *İmam Beyhakî ve Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr'i*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022. 104 sayfa.

MEHMET DERİ¹

Geliş Tarihi/Received: 21.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 23.11.2022

Öz: Hadis âlimleri ve onların telif etmiş olduğu eserlerin kritiği üzerine yapılan nitelikli ve akademik çalışmaların sayısı son yıllarda giderek artmaktadır. Bu çalışmalardan biri de Prof. Dr. Veli Atmaca'nın kaleme aldığı "İmam Beyhakî ve Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr'i" başlıklı çalışmasıdır.

Alanında konuyla ilgili ilk elden temel kaynaklar kullanılarak zengin bir akademik literatürle hazırlanmış olan çalışmada; konular özlü bir şekilde ele işlenmiş, Beyhakî'nin ilmî şahsiyeti ve onun önemli eserlerinden biri olan Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr'i; tasnif, muhteva, sened, rivayet vb açılardan ele alınmıştır.

Adı geçen çalışmada, siyaseten Türklerin hâkim olduğu coğrafyada, Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bid'at sayılan birçok fırka mensuplarının ilmî ve fikrî mücadelesine sahne olunan bir bölgede yaşamış, Ehl-i Hadis diyebileceğimiz, birçok özelliği ile mümtaz bir âlim olan Beyhakî'nin hayatı ana hatlarıyla ele alınmıştır. Genelde İslâm ilimlerinin özelde Hadis ilimlerinin o devirde tartışmalı birçok konusuna dair hacimli eser vermiş olan Beyhakî'nin "Hadiste Tür Edebiyatı"na önemli katkısı olduğunu belirten araştırmacıya göre Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr'in dünyada tam olarak tek nüshasının neşrini hazırlamıştır. Araştırmacıya göre eser, nüsha özellikleri ve muhtevası kadar isnad teknikleri vs. bakımından da önemli özellikleri barındırmaktadır. İşte bu ve diğer önemli detayların delilleriyle ve örnekleriyle işlendiği bu çalışmanın, bu mahiyetteki diğer ilmî çalışmalar için de faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Beyhakî, Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr, Hadis, Sened.

¹ Araştırmacı, İstanbul, TÜRKİYE, e-mail: mehmet.deri@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2287-9330>

Abstract: The number of qualified and academic studies on hadith scholars and the criticism of their works has been increasing in recent years. One of these studies is Prof. Dr. It is the work titled "Imam Beyhakî ve Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr" written by Veli Atmaca.

In the study, which was prepared with a rich academic literature by using first-hand basic sources on the subject; the subjects were handled concisely, Beyhakî's scholar personality and one of his important works, Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr; It has been discussed in terms of classification, content, promissory note, narration, etc.

In the aforementioned study, Beyhakî, a well-known scholar with many characteristics, lived in a region dominated by Turks politically, in a region where the scientific and intellectual struggle of many sects counted as Ahl-i Sunnah and Ahl-i Bid'at. According to the researcher, who stated that Beyhakî, who produced a voluminous work on many controversial topics of Islamic sciences in general and hadith sciences in that period, made an important contribution to "Type Literature in Hadith", there is only one copy of Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr in the world. According to the researcher, the work, copy features and content as well as attribution techniques etc. also has important features. We believe that this study, in which these and other important details are handled with evidence and examples, will also be useful for other scientific studies of this nature.

Keywords: Bayhaqî, Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr, Hadith, Sanad

Giriş

İmam Beyhakî (994-1066), İslâmî ilimlerin çeşitli alanlarında pek çok eser telif eden önde gelen âlimlerden birisidir. Onun eserlerinin en temel özelliği, konuları senedleriyle naklettiği hadisler çerçevesinde ele almasıdır. Dolayısıyla Beyhakî'nin eserlerinin hemen hepsinde hadis ilminin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Diğer âlimlerin, hakkında söylediklerine göre “el-İmâm, el-Hâfız, el-Fakîh, el-Usûlî, ed-Dîn, hıfzda yaşadığı zamanın en önde geleni, sağlam bir dinle birlikte itkân ve zabtta/ilimlerde akranlarından teferüd edip öne çıkan bir âlimdir” denilen Beyhakî, Hz. Peygamberin (s.a.s.) hayatı ve hâli üzere yaşayan, az bir mala kanaat eden, zâhid ve muttakî, iffet sahibi bir kimsedir. Çeşitli biyografi, ricâl veya tabakât kitaplarındaki malumata göre Beyhakî hakkında söylenenler, onun

hem ilmî hem de dinî açıdan önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

Beyhakî sadece hadiste değil, yazdığı eserlere bakılırsa kelâm ve fıkıhta da otorite bir âlimdir. İmam Beyhakî'yi diğer bazı âlimlerden ayıran başka bir meziyeti de mezhep taassubuyla hareket etmeyip, İmam Şâfiî'ye müstesna bir bağlılıkla görüşlerinin takipçisi ve savunucusu olan Beyhakî, Şâfiî mezhebinden olmasına rağmen İmam Âzam'a, talebelerine ve mezhebine gayet hürmetkâr, bazı fetvalarında Ebû Hanîfe'yi destekler mahiyetteki görüşleriyle Ehl-i Sünnet'in itidal terazisini denk tutan tavrıdır.

Horasan'ın bu ender vasıfları olan İmamı, içinde bulunduğu bölgenin diğer din ve mezheplerin birçoğunun mensubunun bulunduğu yer olması hasebiyle eserlerini, daha ziyade Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Hadis bakış açısıyla kaleme almıştır. Böylece o devirde tartışma konusu olan birçok meseleye dair tasnif ettiği kitaplarında cevaplarını hadislerle vermiştir diyebiliriz. Allah'ın isim ve sıfatları, kabir azabı, iman ve amel münasebeti ile kaza ve kader'e dair telifâtı, nübüvvet ve alâmetlerine mahsus Delâilu'n-Nübüvve, ayırım gözetmeksizin Sahabîlerin hepsine hürmetle bakış tavrı İmam Beyhâkî'nin muhitindeki Mu'tezilî, Haricî, Mürcî, Râfîzî, Şîi ve Bâtınî fırkalara cevap niteliği taşımaktadır.

Çalışmanın geneline bakıldığında görüldüğü üzere o devirde ve sonrasında, doğruluğu tenkide muhtaç olmak kaydıyla, Beyhakî'yi eserlerine zayıf hadisleri almakla tenkit edenlere karşı söylenebilecek önemli bir nokta galiba Beyhakî'nin aklılıcı veya re'y yöntemini esas alanlara karşı zayıf da olsa aklî, nazarî değil naklî (haberî) bilgi ile cevap vermeyi yeğlemiş olduğudur.

Beyhakî'nin Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr adlı eseri; aynı konuda daha önceleri tasnif edilmiş örneklerine nisbetle tasnif güzelliği, Kitap ve Bab (ana konu ve alt başlık) olarak zenginliği, hadîslerinin çokluğu, rivâyetlerin büyük ölçüde güvenilir kaynaklarda da tahrîc edilmiş olması; du'â, tevbe, istiğfar ve isti'âze konularının hemen hemen

bütün ayrıntılarına temas eden zenginliği ile mümtaz bir müracaat kaynağıdır.

İnceleyeceğimiz eser; üç bölüm, sonuç ve genel değerlendirme kısmından oluşmaktadır.

Birinci Bölümde (s. 9-37); “İmam Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî ve Dönemine Dair” başlığı ile Beyhakî döneminde Horasan’ın ve Mâverâunnehir’in dinî durumu, Gazneli ve Karahanlılar’ın devamında Büyük Selçukluların Sünnî İslâm’ı müdafaası ve diğer mezheplere bakışı, Selçukluların ve Selçuklu hakanlarının ilme verdikleri önem gibi konulara değinilmiştir.

İkinci Bölümde (s.38-57); “Beyhakî, İlmî Hüviyeti ve Eserlerinin Değerine Dair” başlığı altında hayatı, ilmî kişiliği, diğer birçok hadis âliminden farklı oluşu itibariyle onun hadisleri tenkit yöntemine bir örnek olarak “rüyâ” ve “istihâre”, vefatı, hocaları, talebeleri, telif etmiş olduğu eserler gibi konular yer almıştır.

Bu bölümde önemine binaen Beyhakî’nin hadisleri tenkit yöntemine bir örnek “rüya” ve “istihâre” konusuna değinmek istiyoruz. Beyhakî, kendisinden önceki muhaddislerden farklı olarak, eserine aldığı hadisleri seçme şartlarını, telif veya tasnif ettiği kitaplarının şeklini ve amacını bizzat kendisinin izah etmesiyle temayüz etmiş âlimlerdendir.

Beyhakî’nin istihareye verdiği önem, daha eserin tasarımı aşamasına rastlamaktadır. Beyhakî, bir konuda eser hazırlayacağı zaman kendi devrinin icap ve şartları muvacehesinde ulemânın ve ümmetin maslahatını düşünmenin yanı sıra, kişisel olarak aklî ve ilmî mümasesesi, devrinin âlimleriyle istişaresine ilaveten, rivayette tavsiye edildiği üzere “istişare” ile birlikte “istihareye” de riayet etmek üzere manen danışma yolunu da ihmal etmemiştir. Nitekim Beyhakî, aynı şekilde Hz. Peygamberin tavsiyesine uyararak bazı eserlerinin başında kitabı hazırlamak için istihâreye yattığını söylemektedir.

Rüya ile hadisin sıhhatini tespit konusunda, ilim ehlinin “Uyuyanın rüyası; vehim olabileceği gibi Allah, bunu geçen veya o vakit söz ko-

nusu olan bir şey nedeniyle ibret alması için o kimseye göstermiş olabilir” dediğini nakleden Beyhakî, diğer hadisçiler gibi rüyayla hadis konusunda bazı rivayetler nakletmiştir. Onun naklettikleri diğerlerinin nakilleri gibi ya sahihliğini veya mevzuluğunu kabul ettiği veyahut faziletlerle ilgili olan bir rivayetin kaynak ve sıhhat durumunu bir de rüyayla ortaya koyma sadedindedir olabilir. Bazı hadislerin sıhhati konusunda, ilmî ve teknik yollara başvurmanın yanı sıra rüya gibi bilgi değeri cihetiyle kesinliği tartışmalı bir yöntemi bile ihmal etmemesi dikkat çekmekte olup örnekleri aşağıdaki başlıklar altında incelenen hadislerde verilmektedir.

“Kader hadisi; “Beyhakî, kaderin varlığını ispat etme sadedinde ele aldığı bu kitapta zikrettiği pek çok rivayetin yanı sıra, sıhhatini kabul ettiği bu rivayetin sağlamlasını bir de rüya ile yapmaktadır. “Âdil bir hükümdar zamanında doğdum” hadisinde, Beyhakî mevzuluğunu kabul ettiği bu rivayetin durumunu bir de rüyayla desteklemektedir. “Meleklerin rahatsız olduğu şey”, “İmamın ardında kıraat etmek”, “iki günü eşit olan zarardadır” başlıklarıyla verilen hadis örnekleri, bu mesele ile ilgili olarak Beyhakî’nin yaklaşımını ve bu yaklaşımda tek olmadığını göstermesi bakımından yeterince bilgi vermektedir.

Üçüncü Bölüm’de (s. 58-94); “Kitâbu’d-De’avâti’l-Kebîr Hakkında Birkaç Söz” başlığı altında Kitâbu’d-De’avâti’l-Kebîr’in nüshaları, bilhassa da Kütahya nüshası mahiyet, rivayet, muhteva nitelikleri açısından ele alınmış, yine bu bölümde nüshalardaki ravîlerin isimleri ve rivayet sayıları; eserin tasnif şekli ve muhtevası, eserde yer alan hadislerin sened ve sıhhatleriyle ilgili açıklamalar yapılarak bölüme son verilmiştir.

Kitabın sonlarındaki “Beyhakî’nin İsnadlarından Hareketle İslâm İlim Anlayışında Sosyal Eşitlik” başlığı altında, eserin muhteva bakımından hadis ilmini ilgilendirmekle beraber diğer din ve medeniyetler içerisinde İslâm’ın ilme verdiği değer ve bu konudaki sınırsız sosyal eşitliğin gözlemlenmesine dair nesnel örnekler sunulmaktadır. Yine bu son kısımda, Bilgi Felsefesindeki değeri bakımından dikkate sunulmak üzere İslâm bilgi sisteminde yer alan İlâhî ve Nebevî bilginin

yanı sıra beşerî kazanım, kesbî bilgi ile birlikte Rabbânî lütuf olarak insana bahşedilen bir nevi ledünnî mahiyetin de göstergesi olan birçok örneğe rastlamaktayız. Araştırmacının bu konulara dair kısa tespitleri yanında bazı kadim din ve medeniyetlerde müşahede edilen “bilginin sadece belli bir sınıfa veya cinse aidiyeti” şeklindeki aristokrasinin, bilgi oligarşisinin veya bir nevi “bilgide kast sistemi”nin olmadığını; genele dair bir değer olduğunu ispatlamak için detaylı isnad örneklerinin verildiğini görmekteyiz.

Sonuç ve Değerlendirme (s. 94-98) kısmında ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışmaya son verilmiştir.

Netice itibariyle söylemek gerekirse “İmam Beyhakî ve Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr'i” başlıklı bu çalışma; zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olması, alanında bir ilk olması, konuların bütüncül ve sistematik bir şekilde ele alınması, yazarının konuya olan hakimiyeti ve özgün değerlendirmeleri, branşa ait teknik bilgi ve tespitlerden hareketle kültür ve medeniyetin diğer alanlarına dair tespit ve yorumların yer alması, kendi alanında daha sonra yapılacak akademik araştırmalar için ciddi bir literatür katkısı sunması nedeniyle konuya ilgi duyan akademisyenler ve araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı özelliği taşımaktadır.

Kaynakça

Atmaca, Veli. *İmam Beyhakî ve Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr'i*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022.